

doi: 10.3935/rsp.v33i1.121

HRVATSKI OTOCI – UVOD U NESOLOGIJU

Nenad Starc (ur.)

Zadar: Sveučilište u Zadru, 2025., 432 str.

Knjiga *Hrvatski otoci – uvod u nesologiju*, koju je uredio Nenad Starc, predstavlja izuzetno vrijedno i zanimljivo interdisciplinarno djelo o hrvatskom otočnom prostoru. Riječ je o proširenom i prilagođenom hrvatskom izdanju ranije objavljene knjige *The Notion of Near Islands – The Croatian Archipelago* (2020.), koje je u međuvremenu dopunjeno novim poglavljima, ažuriranim podacima i temama relevantnima za suvremeni društveni trenutak, uključujući posljedice pandemije, rezultate Popisa stanovništva 2021. te aktualne razvojne izazove. U hrvatskom izdanju naglasak je, s pravom, snažnije stavljen na unutarnje razvojne dinamike, javne politike, demografske trendove, gospodarske transformacije i kvalitetu života otočnog stanovništva.

Za čitatelje *Revije za socijalnu politiku* posebno je vrijedna činjenica da autori u knjizi otočni prostor ne promatraju tek kao geografski ili kulturni fenomen, nego kao specifičan društveni sustav u kojem se prelamaju pitanja socijalne pravde, regionalne nejednakosti, dostupnosti javnih usluga, siromaštva, depopulacije i održivog razvoja. Otoci su prikazani kao »laboratoriji« društvenih promjena, prostori u kojima su učinci razvojnih politika vidljiviji i neposredniji nego na kopnu.

Koncept i struktura knjige

Knjiga je podijeljena u tri tematske cjeline. Prvi dio razmatra otočnost kao proces i stanje stalnih mijena – u demografskom,

identitetskom i kulturnom smislu. Drugi dio donosi studije slučaja pojedinih otoka i arhipelaga, naglašavajući njihove specifične razvojne putanje. Treći dio fokusiran je na otočnu razvojnu politiku, gospodarstvo, turizam i – osobito zanimljivo – indeks sreće otočana.

Takva struktura omogućuje višeslojno razumijevanje otočnog prostora: od teorijskih postavki nesologije, preko empirijskih analiza konkretnih zajednica, do normativnih rasprava o javnim politikama i kvaliteti života.

U uvodnom poglavlju Nenad Starc postavlja teorijski okvir knjige, uvodeći čitatelja u nesologiju – znanstvenu disciplinu o otocima. Autor razmatra različite definicije otoka, problem insularnosti i koncept otočnosti kao složenog skupa društvenih, gospodarskih i kulturnih obilježja. Posebno ističe kako su hrvatski otoci »priobalni«, ali unatoč blizini kopna nose snažne značajke marginalnosti. U socijalno-političkom smislu važno je njegovo upozorenje da deinsularizacija (izjednačavanje s kopnom) ne znači nužno razvoj, jer može dovesti do gubitka samodostatnosti i identiteta. Starc jasno zagovara razvojnu politiku koja uvažava otočne posebnosti, umjesto da ih briše. Time otvara prostor za raspravu o specifičnim instrumentima socijalne politike prilagođenima otočnim zajednicama.

Josip Faričić i Anica Čuka u tekstu *Hrvatski otoci – prostor stalnih mijena*, donose sveobuhvatnu analizu prirodno-geografskih i društveno-gospodarskih obilježja hrvatskih otoka. Posebno naglašavaju demografski pad – od gotovo 175 000 stanovnika 1921. do oko 120 000 prema Popisu 2021. godine – te izražene procese starenja i depopulacije. U socijalnom smislu, ističu marginaliziranost otoka unutar regionalnih sustava i fragmentiranost upravne organizacije koja otežava koherentnu razvojnu politiku. Gospodarska

tranzicija s poljoprivrede na turizam proizvela je duboke promjene u strukturi rada i dohotka. Autori upozoravaju da koncentracija aktivnosti u uskom obalnom pojasu povećava pritisak na okoliš i produbljuje sezonalnost ostvarivanja dohotka, što dugoročno utječe na socijalnu sigurnost i kvalitetu života stanovnika.

U poglavlju *Migracija kao način života* Sanja Klempić Bogadi i Sonja Podgorelec analiziraju migracije kao trajnu otočnu životnu odrednicu. Iseljavanje, privremeni rad na kopnu i u inozemstvu, te povratne migracije oblikovale su demografsku i socijalnu strukturu otočnih zajednica. Migracija se ne prikazuje samo kao posljedica siromaštva, nego i kao strategija preživljavanja i diversifikacije prihoda. Dugoročno je, međutim, dovela do demografskog sloma na manjim otocima. Autorice naglašavaju važnost povratničkih i cirkularnih migracija te potencijal novih doseljenika u revitalizaciji zajednica. U kontekstu socijalne politike, njihovo poglavlje otvara pitanje kako kreirati mjere koje potiču ostanak i povratak stanovništva te osiguravaju dostupnost javnih usluga unatoč malom broju korisnika.

U poglavlju o *otočnom rubu* Marina Blagajić Bergman promatra rub otoka kao simbolički i društveni prostor susreta mora i kopna, ali i tradicije i modernosti. Otočni rub postaje zona turizma, mobilnosti i novih identiteta. Autorica analizira kako se otočnost reproducira kroz svakodnevne prakse i odnose, ali i kako je podložna komercijalizaciji. U socijalnom smislu, taj prostor postaje i mjesto nejednakosti – između stalnih stanovnika i sezonskih korisnika, između starosjedilaca i novih investitora.

U poglavlju o *otočnim drugima i otočnim drugostima* Ana Perinić Lewis istražuje konstrukciju »drugosti« otočana u odnosu na kopno, ali i unutarnje podjele unutar samih otočnih zajednica. Otočani

su često romantizirani ili stigmatizirani, što utječe na oblikovanje javnih politika. Autorica pokazuje kako stereotipi mogu prikriti stvarne socijalne probleme – siromaštvo, nezaposlenost, izolaciju – i zamijeniti ih folklornom slikom »idiličnog« otočnog života.

U tekstu o *identitetu otočana kao zakanom blagu*, Vladimir Skračić analizira otočni identitet kao resurs, ali i kao osjetljivu kategoriju podložnu promjenama. Identitet se gradi i razvija kroz jezik, običaje, religijske prakse i kolektivno pamćenje. U uvjetima depopulacije i turistifikacije, identitet postaje i razvojni kapital. No, autor upozorava da bez održivih socijalnih i ekonomskih temelja identitet ne može opstati.

Drugi dio knjige započinje prilogom Anice Čuke i Josipa Faričića o *Zadarskom urboarhipelagu* i odnosu Zadra i okolnih otoka. Autori analiziraju funkcionalnu povezanost otoka sa Zadrom, pokazujući kako grad postaje centar usluga, zapošljavanja i obrazovanja. Iako ta povezanost olakšava pristup resursima, ona istodobno potiče dnevne migracije i dugoročno iseljavanje. Otočna naselja postaju rezidencijalne periferije, a lokalna ekonomija slabi. Time se poboljšava kvaliteta života u segmentu dostupnosti usluga, ali se pogoršava u pogledu dugoročne održivosti otočne zajednice.

Postavljajući pitanje *Blizu, daleko ili onkraj?*, Tomislav Oroz detaljno razmatra migracijske tokove s dvaju sjevernodalmatinskih otoka: Oliba i Silbe. Pokazuje kako su migracije oblikovale transnacionalne mreže i ekonomsku potporu otočnim kućanstvima. No, istodobno su dovele do demografske erozije i starenja stanovništva. U socijalno-političkom smislu, rad dojmljivo ilustrira izazov i složenost očuvanja otočnosti u zajednicama s malim brojem stalnih stanovnika.

Nenad Starc i Julijano Sokolić pišu o *Susku, na obodu arhipelaga*. Njihov prilog

lijepo pokazuje ekstremni primjer demografskog sloma i emigracije. Otočna zajednica fragmentirana je između domovine i dijaspora. Doznake i simboličke veze održavaju otok, ali ne osiguravaju dugoročnu socioekonomsku revitalizaciju. Ovaj primjer otvara pitanje može li socijalna politika nadomjestiti tržišne nedostatke ili je nužna integrirana razvojna strategija.

Pišući o *Olujnom arhipelagu* Joško Božanić interpretira otočni prostor kroz prizmu kulturne i jezične baštine, naglašavajući krhkost nematerijalnih dobara u uvjetima globalizacije. Kulturna erozija povezana je s ekonomskom marginalizacijom. Očuvanje kulturnog identiteta prikazuje se kao komponenta kvalitete života i socijalne kohezije. Autor jako lijepo pojašnjava važnost stare ribarske barke *falkuše* u životu i opstanku Višana, a posebno Komizana koji su uvijek bili upućeni na more i ribolov kao temelj života.

Treći dio knjige posvećen pitanjima *otočnosti i upravljanja razvojem*, započinje prilogom Seana Turnera koji analizira otočne politike europskih obalno otočnih zemalja, naglašavajući potrebu teritorijalno osjetljivih mjera. Turner naglašava kako formalna uključenost u EU fondove ne jamči smanjenje nejednakosti te kako države EU-a institucionalno uvažavaju otočnost u sustavima lokalne samouprave. Ističe asimetrične modele upravljanja, posebne statute otočnih općina te primjere poput Grčke, gdje se načelo »jedan otok, jedna općina« nastoji povezati s decentralizacijom. Turner upozorava na izazove monokulturnog razvoja, ograničene resurse i potrebu integracije zaštite otočnog okoliša u razvojne politike. Naglašava važnost prilagođenih upravnih okvira koji prepoznaju specifične društvene, prostorne i gospodarske uvjete priobalnih otoka. Pritom socijalna politika mora prepoznati specifične troškove života na otocima i kompenzirati strukturne teškoće.

Nenad Starc i Željka Kordej-De Villa u poglavlju *Na rubu razvojne politike – stoljeća kolonata i carstava* prikazuju kako su hrvatski otoci stoljećima bili podvrgnuti gospodarskim politikama oblikovanim na kopnu, bez stvarnog uvažavanja njihove otočnosti. U središtu je sustav kolonata – eksploatatorski odnos vlastele i kolona – u kojem su oskudni resursi upućivali otočane da ih održivo koriste dok je vlastela ubirala viškove i održavala postojeći poredak ne mareći puno za razvoj. Društvena pokretljivost pri tom je bila mala. Smjene carstava – od Mletaka i Austrije do Francuske i Italije – donosile su nove uprave, ali slične obrasce upravljanja. Kratki francuski intermezzo otvorio je mogućnost ukidanja kolonata, no ratno opterećenje poništilo je reforme. Tek krajem 19. stoljeća koloni postupno otkupljuju zemlju, čime započinje spor izlazak iz feudalnih odnosa.

Isti autori u prilogu *Insularno gospodarstvo i turizam* proučavaju transformaciju otočnog gospodarstva. Iako turizam generira prihode, stvara i sezonalnost, ovisnost o vanjskim tržištima te pritisak na infrastrukturu. U kontekstu siromaštva, sezonski prihodi ne jamče dugoročnu sigurnost, a starije stanovništvo često ostaje izvan glavnih tokova zarade. Ovisnost o jednoj gospodarskoj djelatnosti povećava rizik siromaštva izvan turističke sezone. Stoga autori zagovaraju diversifikaciju i održivost kao preduvjet stabilne kvalitete života.

Kopneni početci i stranputice otočne razvojne politike predmet su zanimanja Nenada Starca i Željke Kordej-De Ville. Autori detaljno istražuju raznovrsne zakone i mjere usmjerene na razvoj otoka, uključujući Zakon o otocima, pri čemu kritički ukazuju na nedostatak integriranog pristupa koji bi objedinio demografsku, gospodarsku i socijalnu dimenziju razvoja. Nakon osamostaljenja Hrvatske,

osnivaju se Centar za razvitak otoka i Otočno vijeće, no institucionalna rješenja često su bila kratkoga vijeka ili nedovoljno koordinirana. Politika se ponajprije usmjeravala na infrastrukturu, dok je lokalna komponenta slabila. Kasnije se jača institucionalni okvir i donose se nacionalni razvojni dokumenti, ali ostaje napetost između centraliziranog upravljanja i stvarnih otočnih potreba.

U prilogu *Indeks sreće stanovnika hrvatskih otoka*, Petar Filipić i Nenad Starc anketiraju otočanke i otočane i mjere razinu njihovog zadovoljstva analizirajući tako percepciju kvalitete života, dostupnosti usluga i zadovoljstva zajednicom. Rezultati pokazuju kako, unatoč objektivnim teškoćama, mnogi otočani iskazuju visoku razinu zadovoljstva. To upućuje na snažan utjecaj socijalnih mreža i osjećaja pripadnosti. Time se potvrđuje da kvaliteta života nadilazi isključivo ekonomske pokazatelje i otvara raspravu o razlici između objektivnih pokazatelja siromaštva i subjektivne kvalitete života.

Knjiga za socijalnu politiku ima višestruku vrijednost: i) analitičku – pruža detaljnu, interdisciplinarnu sliku otočnog prostora; ii) empirijsku – koristi aktualne demografske i gospodarske podatke; iii) normativnu – otvara raspravu o pravednoj i održivoj otočnoj razvojnoj politici; i iv) metodološku – uvodi koncept nesologije u hrvatski akademski prostor. Knjiga ujedno sadrži vrijednu sintezu koja nadilazi de-

skriptivni prikaz otočnog prostora i ulazi u područje razvojne i socijalne politike. Knjiga nadilazi uske geografske okvire i otvara ključna pitanja socijalne kohezije, regionalne nejednakosti, siromaštva i kvalitete života. Posebno je relevantna za rasprave o teritorijalnim nejednakostima, demografskoj održivosti i kvaliteti života u perifernim područjima. U vremenu kada se otočni prostor suočava sa starenjem stanovništva, klimatskim izazovima i prekomjernom turistifikacijom, ovo djelo pruža znanstveno utemeljene argumente za promišljanje održive i socijalno osjetljive razvojne politike. Iako nije primarno socijalno-politička studija, njezini nalazi pružaju čvrstu empirijsku osnovu za oblikovanje diferencirane, otočno osjetljive socijalne politike. Djelo stoga zaslužuje pozornost zainteresiranih čitatelja kao temelj za daljnje promišljanje otočnosti i održivog razvoja hrvatskih otoka. Za socijalnu politiku osobito je važna jer ukazuje da univerzalne mjere često ne odgovaraju otočnim specifičnostima. To je dragocjen izvor uvida u specifične izazove perifernih prostora te snažan poticaj za razvoj diferenciranih, pravednih i dugoročno održivih javnih politika. Potrebne su prilagođene mjere za starije osobe, za male škole i ambulante, za sezonsko zapošljavanje i poticanje povratničkih migracija.

Dr. sc. Predrag Bejaković
Poslovno veleučilište Zagreb